

IZDAVAČ
Kuća ljudskih prava Zagreb
Selska cesta 112 a/c,
10000 Zagreb

ZA IZDAVAČA
Ivan Novosel

UREDNICIA
Sara Sharifi

ISTRAŽIVAČ/ICE
Klara Horvat,
Dženana Kalamujić,
Antonio Katavić

LEKTURA I KOREKTURA
Tina Đaković

DIZAJN I PRIJELOM
Marin Nižić

TISAK
Printlab

NAKLADA
100 komada

ISBN
978-953-57446-6-5

KUĆA LJUDSKIH PRAVA ZAGREB
Članica Human Rights House Network

Kuća ljudskih prava Zagreb djeluje kao Centar znanja za društveni razvoj u području zaštite i promicanja ljudskih prava.

Izdavanje ove publikacije omogućeno je financijskom podrškom Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva i Grada Zagreba. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Kuće ljudskih prava Zagreb i nužno ne izražava stajalište donatora.

Metodologija

9

Pregled postojeće literature
o besplatnoj pravnoj pomoći

13

Zakonodavni okvir

17

Pružateljice besplatne
pravne pomoći u Hrvatskoj

21

Analiza praktičnih problema sustava
besplatne pravne pomoći u Hrvatskoj

23

1) Financiranje

25

2) Informiranost i pristupačnost
primarne besplatne pravne
pomoći građanima i građankama

35

3) Međusektorska suradnja

41

Zaključna razmatranja

47

Literatura

48

Lista kratica

ZBPP
Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći

USUD
Ustavni sud Republike Hrvatske

NN
Narodne novine

EU
Europska unija

RBK
Redni broj kazivača

KLJP
Kuća ljudskih prava Zagreb

Uvod

U studenom i prosincu 2017. godine Kuća ljudskih prava Zagreb provela je akcijsko istraživanje "Besplatna primarna pravna pomoć u Hrvatskoj iz perspektive ovlaštenih pružateljica" kojim se nastojalo utvrditi i razumjeti aktualnu situaciju u kojoj se nalazi sustav primarne besplatne pravne pomoći u Hrvatskoj. Kvalitativnim istraživanjem, odnosno provođenjem intervjua s relevantnim akterima (pravnim klinikama i udrugama pružateljicama primarne besplatne pravne pomoći) namjera nam je bila steći uvide o funkcioniranju sustava besplatne pravne pomoći u praksi, odnosno utvrditi eventualnu diskrepanciju između normativne i funkcionalne razine. ZBPP omogućava pristup pravosuđu građanima i građankama lošeg imovinskog statusa. Prvi je puta donesen 2008. godine, do kada je taj sustav bio fragmentiran u odredbama nekoliko zakona. Osim toga, pristupanjem EU i usklađivanjem hrvatskog zakonodavstva s europskom pravnom stečevinom, Hrvatska se obvezala donijeti integralan i funkcionalan zakonski okvir kojim će omogućiti pristup pravosuđu građanima i građankama slabijeg imovinskog statusa. Unatoč donošenju Zakona i njegovom zamjenom novim u 2013. godini, nije provedeno obuhvatno i nacionalno empirijsko istraživanje kojim bi se utvrdile potrebe građana i građanki i karakteristike njihovih pravnih problema te shodno tome postavio zakonodavni okvir. Bez obzira što je riječ o fokusiranom akcijskom istraživanju, istraživački tim KLJP-a ovom je zadatku pristupio temeljito i sistematično, u namjeri da pridonese-mo postojećem korpusu istraživanja o primarnoj besplatnoj pravnoj pomoći, a posebice iz perspektive samih pružateljica. Iako ograničenog opsega, ovaj izvještaj zamišljen je i kao zagovarački alat čija je ambicija otvoriti raspravu o nedostacima i nepravilnostima postojećeg sustava te potaknuti njegovo poboljšanje.

Ovim se putem želimo zahvaliti svim sugovornicima i sugovornicama, pružateljicama primarne besplatne pravne pomoći na njihovom nesebično izdvojenom vremenu i vrijednom podijeljenom iskustvu. Njihova iskustva u pružanju besplatne pravne pomoći izuzetno su važan doprinos i potencijal za stvaranje učinkovitijeg sustava pristupanja pravdi.

Metodologija

1 Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (NN 62/08)

2 Odluka i Rješenje Ustavnog suda RH broj U–I–722/2009 (NN 44/11)

3 Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (NN 143/13)

4 Min. pravosuđa, Pravilnik o kriterijima za vrednovanje projekata udruga ovlaštenih pružateljica besplatne pravne pomoći i pravnih klinika te o načinu izvještavanja o postupcima za ostvarivanje pomoći (NN 64/14)

5 Min. pravosuđa, Izvješća o ostvarivanju prava na besplatnu pravnu pomoć i trošku sredstava za razdoblje 2012. 2013. 2014. 2015 i 2016 godinu

6 Izvješća pučke pravobraniteljice za 2012. 2013. 2014. 2015 i 2016 godinu

7 Vijeće Europe, Komisija za učinkovitost pravosuđa (CEPEJ), European judicial systems: Efficiency and quality of justice, 2016

8 UN, Odbor za ljudska prava, Zaključna razmatranja povodom Trećeg periodičnog izvješća RH prema Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, CCPR/C/HRV/CO/3, 30. 4. 2015

Kako bismo istražili sustav primarne besplatne pravne pomoći na funkcionalnoj razini, proveli smo kvalitativno istraživanje koje se sastojalo od dviju faza. Prva faza istraživanja obuhvaćala je desk research u kojem su analizirani dokumenti koji propisuju normativnu razinu besplatne pravne pomoći, a oni uključuju Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći iz 2008. godine¹, Odluku i rješenje Ustavnog suda broj U–I–722/2009² kojim su ukinuti pojedini članci navedenog Zakona, proces donošenja i prijedlog novog Zakona, novi Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći iz 2013. godine³ i Pravilnik o kriterijima za vrednovanje projekata te o načinu izvještavanja⁴ donesen na temelju Zakona. Nadalje, analizom su obuhvaćena godišnja Izvješća Ministarstva pravosuđa o ostvarivanju prava na besplatnu pravnu pomoć i trošku sredstava u razdoblju od 2012. do 2016. godine⁵, godišnja Izvješća pučke pravobraniteljice od 2012. do 2016. godine⁶ i dokumenti međunarodnih organizacija među kojima su izvještaj Komisije za učinkovitost pravosuđa Vijeća Europe⁷, razmatranja Odbora za ljudska prava UN–a⁸, preporuke Vijeća za ljudska prava UN–a⁹ i Komisije protiv rasizma i netolerancije Vijeća Europe¹⁰ koje se odnose na sustav besplatne pravne pomoći. Osim navedenih dokumenata, u izradi nacрта istraživanja konzultirali smo i akademske članke i stručna mišljenja koji se bave analizom sustava besplatne pravne pomoći, o čemu je više riječi u poglavlju “Pregled postojeće literature o besplatnoj pravnoj pomoći”. U osmišljanju uzroka istraživanja nastojali smo zadovoljiti dva kriterija:

1) identificirati one pružateljice besplatne pravne pomoći koje su za svoje projekte u posljednje dvije godine ostvarile financijska sredstva iz državnog proračuna te

2) postići nacionalnu pokrivenost, odnosno razgovarati s pružateljicama iz svih dijelova RH u kojima one postoje.

Analizirali smo popis ovlaštenih udruga i pravnih klinika¹¹ za pružanje pravne pomoći koje vodi Ministarstvo pravosuđa kako bismo uvidjeli u kojim se županijama nalaze, kao i odluke o dodjeli sredstava za besplatnu pravnu pomoć iz 2016.¹² i 2017.¹³ godine. Vodeći se navedenim kriterijima sastavili smo popis pružateljica s kojima smo u sljedećoj istraživačkoj fazi proveli intervjue. Konzultiranjem te sintetiziranjem saznanja iz gore navedenih izvora podataka postavili smo temelje za sljedeću fazu istraživanja, odnosno identificirali smo nekoliko problematičnih područja koja su potom konkretizirana u protokolu intervjua. Druga faza, ujedno i glavni istraživački segment, odnosila se na provođenje polu–strukturiranih intervjua s pružateljicama. Razgovarali smo s ukupno 13 udruga i pravnih klinika koje pružaju primarnu besplatnu pravnu pomoć, bilo kao njihovu temeljnu djelatnost ili kao jednu od aktivnosti koje provode u svome radu. Uzorkom smo nastojali obuhvatiti sve županije u kojima postoje pružateljice besplatne pravne pomoći

9 UN. Vijeće za ljudska prava, Izvješće Radne skupine na Nacionalno izvješće RH prema Univerzalnom periodičkom pregledu, A/HRC/30/14

10 Vijeće Europe, Europska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI), Izvještaj za Hrvatsku (4.ciklus praćenja), CRI(2012)45, usvojeno 20. 6. 2012

11 Min. pravosuđa, Popis ovlaštenih udruga i pravnih klinika za pružanje primarne pravne pomoći

12 Min. pravosuđa, Odluka o dodjeli financijskih sredstava za financiranje projekata ovlaštenih udruga i pravnih fakulteta za rad pravnih klinika za pružanje primarne pravne pomoći iz sredstava Državnog proračuna RH za 2016. godinu

13 Min. pravosuđa, Odluka o dodjeli financijskih sredstava za financiranje projekata ovlaštenih udruga i pravnih fakulteta za rad pravnih klinika za pružanje primarne pravne pomoći iz sredstava Državnog proračuna RH za 2017. godinu od 11. 10. 2017

kako bismo dobili što reprezentativniju sliku. Uzimajući u obzir da je pravo na besplatnu pravnu pomoć moguće ostvariti u samo 14 županija, uključujući i Grad Zagreb, razgovarali smo s pružateljicama iz sljedećih devet županija: Sisačko–moslavačka, Brodsko–posavska, Vukovarsko–srijemska, Osječko–baranjska, Primorsko–goranska, Istarska, Šibensko–kninska, Splitsko–dalmatinska i Grad Zagreb. Budući da su neke pružateljice i same prepoznale deficit besplatne pravne pomoći u preostalim i njima okolnim županijama, odlaskom na teren i uspostavljanjem područnih ureda nastoje to ispraviti. Razgovorom njima obuhvatili još i Karlovačku, Ličko–senjsku i Zadarsku županiju i tako u istraživanje uvrstili ukupno 12 od mogućih 14 županija u kojima djeluju pružateljice besplatne pravne pomoći.

S predstavnicima i predstavnicama pravnih klinika i udruga proveli smo polu–strukturirane intervjuje. Razgovarali smo telefonskim putem, a kada je bilo moguće, intervjuje smo odradili uživo. Uz pristanak sugovornika i sugovornica, razgovori su snimani, a potom transkribirani radi detaljnije analize. Navedena metoda korištena je kako bismo stekli detaljan uvid i zabilježili konkretna iskustva pružateljica besplatne pravne pomoći koje su svojim radom neposredno uključene u sustav besplatne pravne pomoći. Dobiveni podaci analizirani su kvalitativnom metodološkom paradigmom, odnosno tematskom analizom, a dobivena tematska područja korespondirala su problemima koje smo identificirali u prvoj fazi istraživanja. Imena i nazivi organizacija sudionika i sudionica u daljnjem tekstu bit će kodirana kako bismo osigurali njihovu anonimnost, ali uz dopuštenje ispitanika i ispitanica u nastavku donosimo popis udruga i pravnih klinika koje su sudjelovale u istraživanju:

Hrvatski pravni centar
B.a.B.e. Budi aktivna. Budi emancipiran.
Pravna klinika Zagreb
Centar za mirovne studije
SOS Rijeka – Centar za nenasilje i ljudska prava
Ženska udruga Izvor
Pravna klinika Split
Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek
Udruga za podršku žrtvama i svjedocima
Bijeli krug
Informativno pravni centar
Projekt građanskih prava Sisak
Centar za građanske inicijative Poreč
Hoću kući

**Pregled
postojeće
literature
o besplatnoj
pravnoj
pomoći**

- 14 Čizmić, J., O pružanju besplatne pravne pomoći, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, 2010, str. 389–422
- 15 Uzelac, A., Johnsen JT, Stava, G., Ocjena hrvatskog Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći i njegove provedbe u praksi, Zagreb, Centar za ljudska prava, 2010
- 16 Preložnjak, B., Šago, D., Pravno uređenje instituta besplatne pravne pomoći u RH s osvrtom na zakonska rješenja post-jugoslavenskih država, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 2010, str. 773–818
- 17 Preložnjak, B., Brozović, J., Discouraging Unnecessary Litigation through the New Croatia Legal Aid System and Law Clinics, South Eastern Europe and the European Union – Legal Implications, SEE | EU Cluster of Excellence in European and International Law – Series of papers, 2016, str. 103–116
- 18 Jelinić Z, Knol Radoja K., Analiza hrvatskog sustava besplatne pravne pomoći u građanskim stvarima u svjetlu dosadašnje prakse Europskog suda za ljudska prava, Pravni vjesnik: Časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta u Osijeku, 2014, str. 185–211

ZBPP predstavlja relativnu novost u hrvatskom zakonodavstvu zbog čega je i nedovoljno istražen, kao i društvene okolnosti u kojima je donesen. Naime, ZBPP donesen je kako bi se hrvatsko zakonodavstvo uskladilo s europskim, ali i kako bi pristup pravosuđu svima bio jednako omogućen, neovisno o ekonomskim prilikama građana i građanki. Prvi ZBPP na snagu je stupio 2008. godine i nisu dostupni podaci o tome je li izradi Zakona prethodilo kakvo empirijsko istraživanje ili analiza društveno–ekonomskih okolnosti. Kao što smo spomenuli, taj je Zakon prestao važiti 2013. godine nakon što je uslijed brojnih kritika zamijenjen novim.

U tom vremenskom periodu istraživanja o ZBPP–u nisu bila dovoljno zastupljena ni u akademskoj zajednici. Godine 2010. objavljen je članak Joze Čizmića¹⁴ u kojem ukratko opisuje neke aspekte ZBPP–a, kao što su vrsta, opseg pravne pomoći i njezini korisnici i pružatelji. Iste je godine objavljen rad "Ocjena Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći"¹⁵, Alana Uzelca, profesora Pravnog fakulteta i voditelja Pravne klinike Sveučilišta u Zagrebu te njegovih suradnika iz Beča i Osla. Rad analizira ZBPP i njegovu provedbu od 2009. do 2010. godine i donosi niz preporuka za njegovo poboljšanje. Godine 2010. objavljen je rad i Barbare Preložnjak i Dinke Šago¹⁶ u kojem se razmatra uređenje instituta besplatne pravne pomoći u Hrvatskoj te pruža komparativna analiza sa sustavima ostalih post–jugoslavenskih zemalja.

Uzelac i Preložanjak 2012. godine objavili su članak u švedskom interdisciplinarnom časopisu *Kritisk Juss*, koji se bavi pitanjem potrebe reformi postojećih sustava besplatne pravne pomoći u Hrvatskoj i Srbiji kao najvećim zemljama nastalim raspadom bivše Jugoslavije. Iste je godine objavljen članak "Discouraging Unnecessary Litigation through the New Croatia Legal Aid System and Law Clinics"¹⁷ koji potpisuju Barbara Preložanjak i Juraj Brozović, asistent–predavač na Pravnom fakultetu Zagrebu, a u kojem autori izlažu kako primarna pravna pomoć može doprinijeti izbjegavanju nepotrebnog i obijesnog parničenja i istovremeno omogućiti veću zaštitu prava građana.

Sljedeći članak koji se bavi pitanjima besplatne pravne pomoći objavljen je 2014. godine, iste godine kada je na snagu stupio novi, bitno promijenjen ZBPP. Članak naziva "Analiza hrvatskog sustava besplatne pravne pomoći u građanskim stvarima u svjetlu dosadašnje prakse Europskog suda za ljudska prava"¹⁸ objavili su Zvonimir Jelinić i Katarina Knol Radoja s Pravnog fakulteta u Osijeku. U radu se analizira postojeći normativni okvir ZBPP–a, odnosno razmatra se funkcionalnost sustava s obzirom na rastuće potrebe građana i građanki. Autori zaključuju kako ZBPP na normativnoj razini odgovara praksi Europskog suda za ljudska prava, ali da funkcionalan sustav besplatne pravne pomoći koji će biti sposoban praktično odgovoriti na potrebe građana i građanki Hrvatske tek treba uspostaviti.

- 19 Preložnjak, B. *Besplatno informiranje i savjetovanje kao pretpostavka pristupa pravosuđu. Evaluacija uređenja u Hrvatskoj iz komparativne perspektive*. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 2015, str 721–742
- 20 Preložnjak, B. *Teorijska osnova za vrednovanje sustava besplatne pravne pomoći i njezina primjena na aktualno uređenje u Hrvatskoj*. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 2016, str 811–830
- 21 Preložnjak, B., Brozović, J. *The financial challenges of clinical legal education: an example from a Zagreb law clinic*. *International Journal of Clinical Legal Education*, 2016, str 136–161
- 22 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, Centar za mir, pravne savjete i psihosocijalnu pomoć Vukovar, Srpski demokratski forum, *Praćenje Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći u suzbijanju diskriminacije*, 2012
- 23 Centar za mirovne studije i Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, *Koliko jednakosti? Praćenje provedbe Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći i Zakon o suzbijanju diskriminacije*, 2013

Recentne radove o besplatnoj pravnoj pomoći objavila je Barbara Preložnjak 2015. i 2016. godine. Radom iz 2015. godine, "Besplatno informiranje i savjetovanje kao pretpostavka pristupa pravosuđu.

Evaluacija uređenja u Hrvatskoj iz komparativne analize"¹⁹, nastoji utvrditi jesu li pravne informacije pružene građanima i građankama važan konstitutivan dio suvremenih sustava besplatne pravne pomoći te prikazuje dobro uhodane sustave sjevernoeuropskih zemalja. U članku iz 2016. godine, "Teorijska osnova za vrednovanje sustava besplatne pravne pomoći i njezina primjena na aktualno uređenje u Hrvatskoj"²⁰, autorica nastoji utvrditi odgovara li aktualni sustav besplatne pravne pomoći kriterijima dobro razvijenih sustava, a kao teorijsku osnovnu koristi kriterije pravčnosti američkog filozofa Johna Rawlsa. Među recentnim radovima je i zajednički rad Barbare Preložnjak i Juraja Brozovića "The financial challenges of clinical legal education: an example from a Zagreb law clinic"²¹ iz 2016. godine, objavljen u stručnom časopisu "International Journal of Clinical Legal Education". U radu autori raspravljaju o reformi hrvatskog sustava primarne pravne pomoći kroz rad pravnih klinika. Naglašavaju kako je nužno izdvajati veća financijska sredstva za rad klinika na pravnim fakultetima kako bi studenti usvojili prijeko potrebno praktično znanje, uz istovremeno društveno korisno pružanje primarne pravne pomoći u lokalnim zajednicama, stvarajući tako socijalno osjetljive pravnike.

Napori koje svakako treba spomenuti u konteksta istraživanja sustava besplatne pravne pomoći dolaze iz samih pružatelja. Jedan od opsežnijih izvještaja objavljen je 2012. godine, a odnosi se prethodnu godinu. Riječ je o izvještaju "Praćenje provedbe Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći u suzbijanju diskriminacije"²² koji su uredili Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek, Centar za mir, pravne savjete i psihosocijalnu pomoć iz Vukovara i Srpski demokratski forum. Izvještaj na temelju četiri kriterija – relevantnost, djelotvornost, učinkovitost i održivost. Na temelju analiziranih kriterija, urednici izvještaja navode kako je tadašnji ZBPP, onaj iz 2008. godine, bio nefunkcionalan i nedovoljno djelotvoran jer najugroženijim skupinama stanovništva nije omogućavao ravnopravan pristup pravdi. Sljedeći izvještaj koji problematizira sustav besplatne pravne pomoći objavljen je 2013. godine, pod nazivom "Koliko jednakosti? Praćenje provedbe Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći i Zakona o suzbijanju diskriminacije"²³, a koristi podatke za 2012. godinu. Izvještaj su uredili Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek i Centar za mirovne studije iz Zagreba. Kako je navedeno u izvještaju, njegova je ključna poruka da je nužno izmijeniti tadašnji ZBPP uvažavajući mišljenja samih pružatelja te uspostaviti blaže uvjete za odobravanje besplatne pravne pomoći, a sve u svrhu postizanja veće djelotvornosti sustava. Za sljedeća dva doprinosa korpusu izvještavanja o besplatnoj pravnoj pomoći zaslužan je Projekt

24 Projekt građanskih
prava Sisak,
Jačanje uloge udruga
civilnog društva u
pružanju primarne
pravne pomoći, 2012

25 Projekt građanskih
prava Sisak,
Izvešće o primjeni
Zakona o besplatnoj
pravnoj pomoći od
njegova donošenja do
danas, 2015

građanskih prava Sisak. Godine 2012. izdali su publikaciju naziva "Jačanje uloge udruga civilnog društva u pružanju primarne pravne pomoći"²⁴ kojoj je cilj ukazati na važnost sustava primarne pravne pomoći, kao i samo njegovo poboljšanje. Objavom publikacije nastojali su s ostalim pružateljicama podijeliti svoja iskustva i znanja u svrhu jačanja kapaciteta udruga i poboljšanja međusobne suradnje. Sljedeće izvješće koje potpisuje PGP Sisak objavljeno je 2015. godine, pod nazivom "Izvešće o primjeni Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći od donošenja do danas".²⁵ Riječ je o sveobuhvatnom izvještaju koji pruža statističke podatke o stanju sustava besplatne pravne pomoći tijekom proteklih godina i na kraju donosi preporuka za njegovo poboljšanje.

Zakonodavni okvir

26 Zakon o
parničnom postupku
(NN 53/91, 91/92,
58/93, 112/99, 88/01,
117/03, 88/05, 02/07,
84/08, 123/08, 57/11,
148/11, 25/13, 89/14)

27 Zakon o odvjetništvu
(NN 09/94, 117/08,
50/09, 75/09, 18/11)

28 Zakon o
kaznenom postupku
(NN 152/08, 76/09,
80/11, 121/11, 91/12,
143/12, 56/13, 145/13,
152/14, 70/17)

29 *supra* bilješka 10

30 ZBPP
(NN 62/08)

Prije donošenja prvog ZBPP-a, odredbe o besplatnoj pravnoj pomoći bile su fragmentirane u nekoliko zakona, kao što su Zakon o parničnom postupku²⁶, Zakon o odvjetništvu²⁷ i Zakon o kaznenom postupku.²⁸ Prvi ZBPP kao integralni, krovni zakon koji uređuje besplatnu pravnu pomoć, njezine oblike, korisnike i uvjete pod kojima može biti ostvarena, donesen je 2008. godine. Osim što je prethodna fragmentiranost sustava otežavala pristup besplatnoj pravnoj pomoći onim građanima i građankama kojima je bila potrebna, izrada ZBPP-a bila je i obaveza Hrvatske uvjetovana pristupanjem Europskoj uniji i usklađivanjem hrvatskog zakonodavstva s njezinom pravnom stečevinom.

Donošenjem prvog ZBPP-a nastojalo se uspostaviti cjelovit sustav pružanja besplatnih pravnih savjeta u svrhu postizanja veće učinkovitosti pružanja pravnih savjeta i, pod određenim uvjetima, zastupanja građana pred sudovima i drugim tijelima javne vlasti. Njime se nastojalo ublažiti socijalne i ekonomske nejednakosti koje postoje u društvu te pravom na pristup pravdi ostvariti Ustavom zajamčenu jednakost svih građana i građanki pred zakonom. Međutim, od samog donošenja, ZBPP bio je izložen brojnim kritikama od strane pravnih stručnjaka, međunarodnih organizacija, udruga civilnog društva i samih korisnika. Na potrebe izmjene i poboljšanja zakonodavnog okvira ukazala i Europska komisija protiv rasizma i netolerancije Vijeća Europe u Izveštaju za Hrvatsku iz 2012. godine²⁹, preporučivši unaprjeđenje Zakona uz suradnju i dijalog s relevantnim dionicima kako pristup pravdi zbog kompliciranih procedura i visokih troškova ne bi bio uskraćen ranjivim skupinama.

Jedan od glavnih prigovora odnosio se na visoku birokratiziranost samog sustava koji je otežavao i usporavao proces pristupanja besplatnoj pravnoj pomoći. ZBPP iz 2008. određivao je da se postupak za odobravanje besplatne pravne pomoći pokreće podnošenjem zahtjeva Uredu državne uprave ili ovlaštenim pružateljicama na propisanom vrlo kompliciranom obrascu. Ako bi se korisnik izravno obratio pružateljici bez podnošenja zahtjeva putem zakonski propisanog obrasca, pružateljice su mogle pružiti besplatnu pravnu pomoć, ali troškove pružene pomoći nisu mogle opravdati u okviru proračunski dodijeljenih sredstava. Pružateljice su svoje troškove mogle opravdati isključivo takozvanim uputnicama koje su uredi državne uprave izdavali u slučaju pozitivno riješenih zahtjeva, a kojima se korisnik potom obraćao pružateljicama.³⁰ Zbog složene administracije koja je prethodila izdavanju uputnica često je dolazilo do slučajeva da su pružateljice na kraju godine dodijeljena sredstva kao neiskorištena vraćale u državni proračun, što je ukazivalo na potrebu preispitivanja takvog načina državnog financiranja besplatne pravne pomoći.

31 Ibid.

32 Ibid.

33 Ibid., čl. 5

34 Odluka i Rješenje
Ustavnog suda RH
br. U-I-722/2009
(NN 44/11)

35 Zakon o izmjenama
i dopunama ZBPP-a
(NN 81/11)

36 *supra* bilješka 23

37 ZBPP, čl. 11
(NN 143/13)

38 Ibid., čl. 10

Kritika je bila upućena i nepotrebno složenoj proceduri provjere imovinskog stanja korisnika te previsokim imovinskim kriterijima na temelju kojih se građanima i građankama odobravala besplatna pravna pomoć, što je posljedično dovelo do toga da je pravo na nju imao ograničen broj korisnika.³¹ Osim administrativnih i birokratskih prepreka, prvotni je ZBPP³² pokrivaio samo određeni, uski krug pravnih problema u kojima su građani i građanke mogli dobiti pomoć i zapravo je bio neprilagođen stvarnom stanju i potrebama ugroženih korisnika kojima je prije svega bio i namijenjen. Naime, jedan od spornih članaka prvog ZBPP-a³³ određivao je da će se ostvarivanje pravne pomoći odobriti u svim postupcima pred sudovima i drugim tijelima s javnim ovlastima ako se radi o egzistencijalnim pitanjima korisnika, a iznimno i u drugim postupcima, ako to nalažu razlozi pravičnosti. Zbog navedenih prigovora pred Ustavnim sudom podnesen je zahtjev za ocjenu suglasnosti Zakona s Ustavom. USUD je u travnju 2011. godine Odlukom U-I-722/2009³⁴ ukinuo ukupno pet zakonskih odredbi koje su predstavljale značajniju prepreku u učinkovitom ostvarenju prava građana i građanki na besplatnu pravnu pomoć. Prema navedenoj Odluci, zakonodavno tijelo dobilo je zadatak da do 15. srpnja 2011. godine izmjeni i dopuni ZBPP u dijelu koji se odnosio na utvrđivanje kriterija za dobivanje besplatne pravne pomoći, kruga korisnika i na reguliranje raspodjele financijskih sredstava za besplatnu pravnu pomoć iz državnog proračuna. Navedene izmjene trebale su rezultirati većom iskoristivosti sredstava namijenjenih za ovakav oblik pravne pomoći te smanjenjem administrativnog tereta kako bi se u konačnici povećao broj građana i građanki koji se njome koriste. Slijedom opisanih okolnosti, Zakon o izmjenama i dopunama postojećeg ZBPP-a donesen je u srpnju 2011. godine.³⁵

Međutim, izmjene zakona iz 2011. godine nisu rezultirale očekivanim poboljšanjem sustava³⁶, a brojni problemi kojima je bio opterećen prvi Zakon ostali su i dalje prisutni. Stoga je početkom 2013. godine Ministarstvo pravosuđa objavilo radni nacrt prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama ZBPP-a i pozvalo zainteresirane da se uključe u javnu raspravu. Međutim, s obzirom na potrebu za velikim brojem intervencija radi poboljšanja postojećeg sustava, u studenom iste godine donesen je novi ZBPP koji je stupio na snagu 1. siječnja 2014. godine i otada nije mijenjan. ZBPP iz 2013. godine napušta koncept podnošenja zahtjeva uredu državne uprave kao redovnog puta traženja pravnih savjeta, odnosno ukidaju se uputnice i za primarnu pravnu pomoć predviđa se samo izravno obraćanje korisnika, ako su ispunjeni kriteriji koje nalaže Zakon³⁷, a koji se odnose na osnovanost zahtjeva korisnika, korisnikovo nedovoljno znanje i sposobnost da sam ostvari svoje pravo i na njegove materijalne prilike, kada su one takve da bi plaćanje stručne pravne pomoći moglo ugroziti njegovo uzdržavanje ili uzdržavanje članova kućanstva.³⁸ Nadalje, novim ZBPP-om primarna pravna pomoć dopuštena je u svim vrstama pravnih postupaka, ako su

- 39 Ibid., čl. 10 zadovoljeni već spomenuti kriteriji za pružanje pravne pomoći.³⁹ Također, napušta se zabrana promidžbe besplatne pravne pomoći koja je postojala u Zakonu iz 2008. godine⁴⁰ i unapređuje se projektno financiranje registriranih pružateljica.
- 40 ZBPP, čl. 9. st 4 (NN 62/08)
- 41 ZBPP, čl. 9 (NN 143/13) Zakon predviđa besplatnu pravnu pomoć kao primarnu i sekundarnu. Pružanje primarne pravne pomoći podrazumijeva davanje općih pravnih informacija i pravnih savjeta, sastavljanje podnesaka pred javnopravnim tijelima, Europskim sudom za ljudska prava i međunarodnim organizacijama u skladu s međunarodnim ugovorima i pravilima o radu tih tijela, zastupanje u postupcima pred javnopravnim tijelima te pravnu pomoć u izvansudskom mirnom rješenju spora.⁴¹ Primarnu pravnu pomoć mogu ostvariti oni podnositelji zahtjeva koji nemaju dovoljno znanja i sposobnosti da sami ostvare određeno pravo ili im pravna pomoć nije osigurana po odredbama posebnih propisa te ako njihove materijalne prilike ne dozvoljavaju angažiranje pravnih stručnjaka.⁴² S druge strane, sekundarna pravna pomoć uz pravni savjet obuhvaća sastavljanje podnesaka i zastupanje u sudskim postupcima, pravnu pomoć u mirnom rješenju spora te oslobođenje od plaćanja troškova sudskog postupka i pristojbi.⁴³
- 42 Ibid., čl. 10
- 43 Ibid., čl. 12
- 44 Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (NN 127/17)
- 45 ZBPP, čl. 35 (NN 143/13)
- 46 Ibid., čl. 36 st. 2
- 47 Ibid., čl. 35 st. 1

Člankom 5. novog Zakona proširen je krug korisnika koji su ovlaštteni tražiti besplatnu pravnu pomoć, pa tako pored hrvatskih državljana to pravo imaju i određene kategorije stranaca – stranci na privremenom boravku pod uvjetom uzajamnosti i stranci na stalnom boravku, stranci pod privremenom zaštitom, stranci koji nezakonito borave i stranci na kratkotrajnom boravku u postupcima donošenja rješenja o protjerivanju ili rješenja o povratku. Pravo na besplatnu pravnu pomoć također imaju tražitelji azila, azilanti i stranci pod supsidijarnom zaštitom i članovi njihovih obitelji koji zakonito borave u Republici Hrvatskoj u postupcima u kojima im pravna pomoć nije osigurana posebnim zakonom⁴⁴, kao i djeca stranci bez pratnje roditelja ili zakonskog zastupnika.

Zakonom je određeno da primarnu besplatnu pravnu pomoć pružaju uredi državne uprave, ovlaštene organizacije civilnog društva i visoka učilišta, odnosno pravne klinike. Sredstva za organiziranje i pružanje besplatne pravne pomoći osigurana su iz državnog proračuna, a u slučaju da dodijeljena sredstva nisu potrošena, ona se vraćaju u državni proračun.⁴⁵ Sredstva se dodjeljuju putem natječaja koji raspisuje Ministarstvo pravosuđa do kraja siječnja tekuće godine⁴⁶, kako bi pružateljice njime osigurale provođenje projektnih aktivnosti. Prema ZBPP sredstva za besplatnu pravnu pomoć također mogu osigurati i tijela jedinica lokalne i regionalne samouprave, međutim one nisu obvezne to činiti.⁴⁷

**Pružateljice
besplatne
pravne
pomoći
u Hrvatskoj**

48 *supra* bilješka 11

49 *supra* bilješka 12

50 *supra* bilješka 13

51 Min. pravosuđa, Odluka o dodjeli financijskih sredstava za financiranje projekata ovlaštenih udruga i pravnih fakulteta za rad pravnih klinika za pružanje primarne pravne pomoći iz sredstava Državnog proračuna RH za 2017. od 14. prosinca 2017.

ZBPP kao pružateljice besplatne pravne pomoći uz urede državne uprave određuje i udruge te pravne klinike, a registar ovlaštenih pružateljica primarne pravne pomoći vodi Ministarstvo pravosuđa.⁴⁸ U registru Ministarstva pravosuđa nalazi se 55 pružateljica besplatne pravne pomoći u Republici Hrvatskoj. Većina tih udruga i pravnih klinika, njih 25, nalazi se u Zagrebu, dok ih se četiri nalaze u Osijeku, tri u Splitu i dvije u Rijeci. Preostale su neravnomjerno raspoređene po ostatku Hrvatske, što brojna ruralna i udaljena područja ostavlja bez pristupa pravnoj pomoći. Konkretno, pružateljica koje se bave ovom problematikom uopće nema na području slijedećih županija: Međimurska, Varaždinska, Krapinsko-zagorska, Požeško-slavonska, Ličko-senjska, Zadarska i Dubrovačko-neretvanska županija. U tim područjima besplatnu pravnu pomoć eventualno pružaju neke udruge i pravne klinike iz drugih županija svojim mobilnim timovima. U većim administrativnim područjima djeluju uredi državne uprave u kojima je također moguće ostvariti primarnu besplatnu pravnu pomoć, no, prema navodima sudionica i sudionika ovog istraživanja, uredi državne uprave zbog potkapacitiranosti nerijetko stranke upućuju na udruge.

U 2016. godini svega je 13 registriranih pružateljica⁴⁹ ostvarilo financijska sredstva Ministarstva pravosuđa (11 projekata udruga, projekti Pravne klinike Pravnog fakulteta Sveučilišta u Osijeku i Pravne klinike Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu). Ukupan iznos proračunskog novca izdvojenog u ovu svrhu iznosio je 694.413,92 kuna, što je znatno manje negoli prijašnjih godina. Taj se iznos odnosi na proračunski novac koji je namijenjen za projekte pružateljica, međutim kako nepotrošena sredstva moraju biti vraćena u proračun, ne možemo sa sigurnošću tvrditi da je navedeni iznos novca u cjelosti zaista i potošen na pružanje besplatne pravne pomoći. Trend smanjivanja sredstava nastavlja se i u 2017. godini, pa je tako 700.000,00 kuna natječajem raspodijeljeno na svega 11 projekata⁵⁰ (devet projekata udruga, projekti Pravne klinike Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu i Osijeku), dok je naknadnom odlukom⁵¹ dodano još 351.454,92 kune za još pet pružateljica (četiri projekata udruga i Pravna klinika iz Zagreba), što je ukupno 1.051.454,92 kune.

Apsolutni nedostatak financijskih sredstava kao jednu od posljedica ima neravnomjernu teritorijalnu raspodjelu pružateljica besplatne pravne pomoći, a smanjivanje i oako oskudnih sredstava takvu situaciju dodatno pogoršava. Mnoge pružateljice suočene sa smanjenim ili potpuno izostalim sredstvima moraju obustaviti svoje djelovanje i zatvoriti vrata brojim korisnicima. Mnoga ruralna i udaljena područja javnim su prijevozom neadekvatno povezana s većim mjestima, što je posebno problematično uzmemo li u obzir da su korisnici besplatne pravne pomoći financijski ugroženi građani i građanke te besplatnost takve pravne pomoći tada postaje upitna.

**Analiza
praktičnih
problema
sustava
besplatne
pravne
pomoći
u Hrvatskoj**

1)

Financiranje

- 52 Min. pravosuđa, Javni natječaj za financiranje projekata ovlaštenih udruga i pravnih klinika za pružanje primarne pravne pomoći za 2017
- 53 *supra* bilješka 13
- 54 Otvoreno pismo Ministarstvu pravosuđa koje potpisuje devet udruga i pravnih klinika, upućeno 30. 11. 2017. godine povodom aktualne krize sustava besplatne pravne pomoći
- 55 *supra* bilješka 7
- 56 Prema izvještaju Europske komisije za učinkovitost pravosuđa Hrvatska je 2014. godine za besplatnu pravnu pomoć (primarnu i sekundarnu) izdvajala svega 2,59 eura po stanovniku, što značajno odstupa od europskog prosjeka koji iznosi devet eura po stanovniku
- 57 Odluka o proglašenju državnog proračuna RH za 2017. godinu i projekcije za 2018. i 2019. godinu narodne-novine.nn.hr/edition_pdf.aspx?eid=129634
- 58 UN-ova baza podataka, dostupno na: <http://data.un.org/CountryProfile.aspx?crName=CROATIA>
- 59 *supra* bilješka 8
- 60 *supra* bilješka 9
- Kao što je vidljivo iz prethodnog poglavlja, ali iz donje tablice, Hrvatska je u posljednje dvije godine značajno smanjila iznos proračunskih sredstava namijenjenih za primarnu pravnu pomoć. Još 2014. i 2015. godine proračunska sredstva za primarnu besplatnu pravnu pomoć prelazila su milijun kuna, dok su u posljednje dvije godine smanjena te iznose oko 700.000,00 kuna. Osim toga, natječaji Ministarstva pravosuđa iz godine u godinu kasne – primjerice, posljednji javni natječaj za financiranje projekata ovlaštenih udruga i pravnih klinika za pružanje primarne pravne pomoći za 2017. godinu objavljen je tek u ožujku umjesto u siječnju⁵², a njegovi rezultati tek u listopadu⁵³, kojima je 700.000,00 kuna raspoređeno na 11 projekata. U studenom 2017. godine pružateljice pravne pomoći uputile su Ministarstvu pravosuđa otvoreno pismo⁵⁴ u kojem kritiziraju ovakav način financiranja, a zatim je u prosincu donesena odluka o dodjeli dodatnih sredstava, čime je dodatnih 351.454,00 kuna raspoređeno na još pet pružateljica. O povezanosti otvorenog pisma i naknadno dodijeljenih sredstava možemo samo nagađati. Europska komisija za učinkovitost pravosuđa svake dvije godine objavljuje izvješće o kvaliteti i učinkovitosti pravosuđa zemalja članica, a prema posljednjim istraživanju⁵⁵ iz 2016. godine (koje koristi podatke iz 2014.) Hrvatska je jedna od europskih zemalja koja po glavi stanovnika najmanje ulaže u financiranje besplatne pravne pomoći.⁵⁶ Što se recentnijih podataka tiče, uvidom u državni proračun za 2017. godinu⁵⁷, za cjelokupan sustav besplatne pravne pomoći (primarnu i sekundarnu), predviđeno je 0,65 kuna per capita.⁵⁸ Na važnost uloge države u osmišljanju adekvatnog sustava financiranja besplatne pravne pomoći upozorili su i Odbor za ljudska prava UN–a u svojim Zaključnim razmatranjima povodom Trećeg periodičnog izvješća RH prema Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima iz 2015. godine⁵⁹, kao i Vijeće za ljudska prava UN–a svojom preporukom iz Izvješća o Hrvatskoj u sklopu Univerzalnog periodičkog pregleda iz 2015. godine.⁶⁰
- Pregledom godišnjih Izvješća Ministarstva pravosuđa o ostvarivanju prava na besplatnu pravnu pomoć i utrošku sredstava za razdoblja od 2013. do 2016. godine⁶¹ vidljivo je da omjer proračunskih sredstava koja se izdvajaju za primarnu odnosno sekundarnu pravnu pomoć varira. Tako je u 2013. godini za primarnu pravnu pomoć izdvojeno samo 9% predviđenog proračunskog novca, dok su u sljedeće dvije godine, 2014. i 2015., iznosi bili u gotovo jednakim omjerima (2014. godine 54,49% za primarnu pravnu pomoć, a 2015. 52,08%). Značajan pad sredstava koja se izdvajaju za primarnu pravnu pomoć u odnosu na sekundarnu primjećujemo 2016. godine, kada je za primarnu izdvojeno svega 24,38%. Budući da Ministarstvo pravosuđa još nije objavilo izvještaj, taj omjer za 2017. godinu ostaje nepoznat. U prethodnim izvješćima nisu navedena objašnjenja navedenih postotaka, a sudionici i sudionice istraživanja uglavnom se ne slažu s proračunskim omjerom koji ide u korist sekundarne pravne pomoći, o čemu je više riječi u nastavku poglavlja.

Iznos izdvojen iz proračuna za primarnu besplatnu pravnu pomoć – projekti udruga i rad pravnih klinika

Godina	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Iznos (kn)	200 397	160 000	1.450 000	1.500 000	694 414	700 000 + 351 454

61 Min. pravosuđa, godišnja Izvješća o ostvarivanju prava na besplatnu pravnu pomoć i utrošku sredstava za 2012. 2013. 2014. 2015. i 2016. godinu

62 ZBPP, čl. 36 (NN 143/13)

Trend smanjivanja proračunskih sredstava istaknuli su i sudionici i sudionice istraživanja. Sve pružateljice besplatne pravne pomoći unisono navode kako su sredstva sve manja te kako je njihov iznos apsolutno nedostatan za opseg obavljanja poslova pružanja besplatne pravne pomoći. Pružanje besplatne pravne pomoći podrazumijeva brojne troškove – prije svega angažiranje visokokvalificiranih pravnih stručnjaka kako bi pruženi pravni savjeti bili učinkoviti. Međutim, sudionici i sudionice istraživanja ističu da financijska sredstva predviđena za pojedinu pružateljicu nisu dostatna za financiranje stručnog kadra te brojne pružateljice uslijed takve situacije moraju otpustiti pravne stručnjake i posljedično dovesti u pitanje kvalitetu, ali i samo provođenje svojih usluga.

Mislim da sredstva nisu dovoljna, vrlo su mala, bila su mala i još su se prepolovila, tako da u principu zaista ne pokrivaju adekvatno pružanje besplatne pravne pomoći. S obzirom da sredstva nisu dovoljna, postoji i velika neizvjesnost hoće li je udruge dobiti ili neće. Ona dolazi prekasno, tek kasnije u godini i do tada se ljudi moraju snalaziti. Cijeli sustav jednostavno ne funkcionira.

RBK5

Sredstva koje se izdvajaju nisu dostatna, naravno. Činjenica da Ministarstvo izdvaja 700.000 kuna godišnje za 55 registriranih pružatelja što udruga što pravnih klinika je dovoljan pokazatelj. To svakako utječe na naš rad. Mi smo tijekom godine izgubili jednu pravnicu koja je bila ovlaštena za pružanje besplatne pravne pomoći.

RBK6

To je zbilja jako mali novac, pogotovo za udruge koje bi trebale financirati pravne stručnjake. Sa 75 000 kuna, što je mislim maksimalna ponuda za pojedinu udruhu, ne možete financirati niti jednog pravnog profesionalca.

RBK7

Osim drastično smanjenih iznosa, sudionici i sudionice istraživanja također ističu brojne nepravilnosti povezane s natječajem Ministarstva pravosuđa za financiranje pružateljica besplatne pravne pomoći, prvenstveno vezano za njegovo kontinuirano kašnjenje, što u raspisivanju, što u dodjeli sredstava. U ZBPP–u stoji kako "natječaj za prihvaćanje projekta raspisuje Ministarstvo do kraja siječnja tekuće godine, u okviru sredstava koja su

za tu svrhu osigurana u državnom proračunu”.⁶² Međutim, prema riječima sudionica i sudionika istraživanja, raspisivanje natječaja kasni po nekoliko mjeseci, a posljedično kasni i dodjela odnosno isplata sredstava. Posljedice takva kašnjenja su ozbiljne i dalekosežne, a prije svega se odnose na samu egzistenciju organizacija pružateljica, odnosno mogućnosti pružanja kvalitetnih usluga korisnicima. Neizvjesnost koja proizlazi iz takva načina financiranja cijeli sustav besplatne pravne pomoći čini veoma fragilnim, a nekonzistentnost s kojom se suočavaju pružatelji i pružateljice besplatne pravne pomoći dovodi u pitanje njihovu odgovornost prema strankama čije slučajeve preuzimaju.

Volonterski doprinos je velik, u prekarnosti smo do krajnje granice. Mi možemo uspjeti ispuniti svoje obveze, ali zahvaljujući tome što smo uspjele namaknuti određeni dio sredstava za druge stvari pa smo radile i volonterskim snagama i naporima, radom do ne znam kojeg doba noći. Želimo biti što kvalitetniji, ali to nije uvijek fizički moguće.
RBK3

Nisu dostatna sredstva. Dakle, vi uzimate predmete stranaka i sad odjednom ste dovedeni u situaciju u kojoj nemate za telefon ili elementarne stvari. Iz toga dalje proizlazi pitanje odgovornosti. Prije svega i nas koji uzimamo predmete. S obzirom da u timu imamo volontere pravne struke, oni mogu pružiti te usluge na volonterskoj osnovi i na toj bazi uspijevamo osigurati tu sustavnost i kvalitetu. Mi smo preuzeli dio pravnih ovlasti, ali stvarno smo na rubu toga da razmišljamo da li više preuzimati taj dio odgovornosti na sebe.
RBK3

Ovakav način financiranja kao jednu od posljedica ima neplaćeni i prekarni rad. Iako studenti u pravnim klinikama jesu volonteri, oni su to vlastitim izborom kako bi uz mentorstvo profesora stekli iskustvo u radu sa strankama, a ne silom prilika neplanskog načina financiranja sustava besplatne pravne pomoći, što je slučaj u udrugama pružateljicama. Velika većina sugovornica i sugovornika besplatnu pravnu pomoć pruža na volonterskoj osnovi, budući da skromnim sredstvima koja imaju uglavnom pokrivaju takozvani hladni pogon, odnosno komunalne naknade, tehnička pomagala, prostor u kojemu djeluju i slično. Međutim, omogućavanje pristupa pravdi građanima i građankama teškog imovinskog statusa jedno je od temeljnih ljudskih prava te se besplatna pravna pomoć kao važan mehanizam zaštite nipošto ne smije oslanjati na iskorištavanje volonterskog impulsa motiviranih pojedinaca. Osim toga, brojne pružateljice s kojima smo razgovarali financiraju svoje aktivnosti provođenjem raznih lokalnih ili europskih projekata, koji zapravo ne pokrivaju aktivnosti besplatne pravne pomoći, tako da posao za koji zapravo dobivaju financije, nerijetko odrađuju prekovremenim radom. Takav sustav i način rada proizlazi iz njihove visoke motiviranosti, međutim, smatraju ga dugoročno neodrživim.

Neke stvari zapravo trebamo i volonterski odraditi. Imali smo i više pravnika, a sad s obzirom da nemamo ta sredstva za besplatnu pravnu pomoć smo ostali na jednom pravniku i isto tako dosta se oslanjamo na volontere. Što isto nije idealan sustav jer nije održivo.

RBK5

Mi se snalazimo jer ne želimo da nam korisnici pate pa ako nemamo sredstava, odrađujemo volonterski. Kod nas je besplatna pravna pomoć dostupna i u tom smislu možda nema toliko posljedica za same korisnike, ali nama je to u organizacijskom i svakom smislu jako komplicirano, a to je rad koji bi trebao biti plaćen.

RBK1

Mi se financiramo iz nekih drugih izvora pa se pokušavamo zatvoriti s tim izvorima ili ponekad kolegice rade volonterski da bi zadovoljile taj dio, ali to nije rješenje. Za sada su sredstva koja imamo u redu, ali samo zato što naši zaposlenici imaju jako veliku motivaciju za rad. Uz projektne aktivnosti rade još i besplatnu pravnu pomoć. Kolegica je sada imala dvije korisnice i oduzele su joj četiri sata. Ona mora ta četiri sata nadoknaditi na projektu iz kojeg je financirana. To je sve zato što radimo s velikom motivacijom, ali nećemo moći dugo tako.

RBK2

Mi kao i velika većina drugih organizacija pokrivamo 90 i više posto hladnog pogona zahvaljujući drugim nekih projektima koje provodimo. A ovo što pružamo besplatnu pravnu pomoć to je više na volonterskoj bazi. To nije plaćeno iz nikakvih sredstava niti itko dobiva plaću.

RBK6

Naša je prednost u tome što nam grad od samog početka omogućava i dodjeljuje bez ikakve naknade prostor i isto tako plaća komunalne troškove.

RBK3

Mi se jednostavno nismo željeli nikada dovesti u situaciju da kad nas netko zove, kontaktira, dođe osobno, ako se nađe u nekom pravnom problemu, da strankama kažemo kako mi nemamo dovoljno sredstava pa mu ne možemo pružiti besplatnu pravnu pomoć. Uvijek nastojimo pružiti besplatnu pravnu pomoć, ali nisam sigurna koliko je to dvosjekli mač za nas organizacije jer ispada da koliko god sredstava dobili od Ministarstva, ta pravna pomoć se ipak pruža na terenu. Ali mi smo tako odlučili, koliko god se možemo pokriti, što se hladnog pogona tiče, mi ćemo u svoje slobodno vrijeme i dalje primati stranke. Nisam sigurna ni koliko je to održivo.

RBK6

Tako je nositeljica odgovornosti za financiranje besplatne pravne pomoći primarno država, u Zakonu stoji kako se sredstva za pružanje pravne pomoći mogu osigurati i iz sredstava tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave. Međutim, ono što je ključno u toj odredbi jest činjenica da je ona opcionalna te, prema onome što smo saznali od sugovornika i sugovornica istraživanja, takve subvencije uglavnom izostaju. Svejedno, nekolicina pružateljica besplatne pravne pomoći istaknula je da im jedinice lokalne i područne samouprave daju određenu financijsku podršku. Kada dolaze u obliku financijskih naknada, ta su sredstva dostatna za pokrivanje telefonskih računa ili ostalih režijskih troškova, ali zapravo se u većini spomenutih slučajeva radi o ustupanju gradskih prostorija ili pokrivanju komunalnih naknada. Pojedine udruge koje dobiju sredstva iz proračuna jedinica lokalne ili područne (regionalne) samouprave ta sredstva moraju potrošiti isključivo na području samoupravne jedinice na kojoj su dobili sredstva. To uzrokuje dodatne probleme u vidu pružanja primarne pravne pomoći na području drugih županija na kojima također djeluju povremenim odlascima na teren.

S gradom smo napravile dogovor da financira putne troškove pravnika na godišnjoj razini koji volontira na besplatnoj pravnoj pomoći. Grad je svjestan da na razini županije postoji potreba za besplatnom pravnom pomoći. Da to od grada nismo imale, vjerojatno ne bismo mogle pružati kvalitetnu besplatnu pravu pomoć.

RBK10

⁶³ Ibid., čl. 35 Usko povezano s problemom kašnjenja raspisivanja natječaja pa zatim i dodjele sredstava jest odredba u Zakonu prema kojoj je “neurošena sredstva odobrena u državnom proračunu za pružanje pravne pomoći potrebno vratiti u državni proračun”.⁶³ Jednom kada se sredstva i dodjele, to obično bude s tolikim zakašnjenjem da pružateljice uglavnom ne stignu unutar tako kratkog roka potrošiti taj novac. Neke od pružateljica navele su kako su zahtjevom za prenamjenu sredstava uspjele potrošiti dobiveni novac, međutim neke od njih morale su ga vratiti u proračun. Pružateljice besplatne pravne pomoći s kojima smo razgovarali svoj rad tijekom godine nisu prekidale i pružale su pravne savjete, kako smo već naveli, ili “posuđujući” vrijeme i novac iz drugih projekata ili na volonterskoj osnovi.

Zakonom je propisano da se natječaj objavljuje do kraja siječnja, ali ove godine je opet probijen taj zakonski rok i objavljen je 10.3, što se tiče sredstava, sredstva smo dobili početkom studenog, potpisali ugovore, tako da to je taj problem da ne postoji kontinuitet u osiguravanju provedbe programa besplatne pravne pomoći. Da nemamo druge projekte ne bismo mogli opstati. A i većina drugih udruga. Krpamo se kroz godinu i dolazimo do zaključka da država smatra da su ta sredstva nepotrebna jer neki od korisnika će vjerojatno ta sredstva biti dužni vratiti. Tako da se nalazimo u začaranom krugu.

RBK4

Prošle godine smo veći dio sredstava morale vratiti jer kad su novci stigli, mi to nismo uspjele potrošiti. Dok smo mi dobile nekog iz Ministarstva da nam točno kaže kome možemo prenamjenu slati i kada, prošli su nam svi mogući rokovi, tako da smo novac vratile. Ove godine kad smo dobile ugovor na potpisivanje iskustvom prošle godine poslale odmah i zahtjev za prenamjenom. To stvarno ne bi trebalo funkcionirati tako i može se drugačije.

RBK10

Uplate kasno sredstva, znam da neke udruge vraćaju sredstva jer nisu u mogućnosti preknjižiti, što se i nama moglo desiti da smo imali neke druge projekte tijekom godine. Mi smo dobili obavijest u 10. mjesecu da je projekt odobren, a sredstva su nam uplaćena početkom 12. mjeseca. Dakle, do kraja godine za potrošiti nekih 70 000 kuna koje smo dobili. Mi se trudimo da ne vratimo ta sredstva jer smo dobili informaciju da se mogu retroaktivno od 9. mjeseca trošiti sredstva tako da ćemo mi preknjižiti što god možemo. Možemo proknjižiti puno više od 70 000 s obzirom da mi cijelu godinu pružamo pravnu pomoć. Ona sredstva koja smo mi potrošili za besplatnu pravnu pomoć tijekom godine su barem 3–4 puta veća od onih što smo dobili od Ministarstva.

RBK6

Ako isplate novac tako kasno, aktivnosti se ne mogu stići obaviti, ni zbog drugih donatora i projekata, ta sredstva se jednostavno ne mogu iskoristiti i ona se vrate.

RBK1

Financiranje putem natječaja opterećeno je mnogim problemima, a većina sugovornika i sugovornica kao jedan od temeljnih navelo je i netransparentnost takva načina financiranja. Ističu kako kriteriji dodjele sredstava nisu dovoljno transparentni, ali i da je zbog inertnosti nadležnog Ministarstva vrlo teško dobiti informacije vezane za natječajnu dokumentaciju. Osim toga, neke od pružateljica besplatne pravne pomoći fokusiraju se na određenu populaciju – primjerice žrtve nasilja ili povratnike – što ograničava broj korisnika s kojima rade. Takva specijalizacija rezultira time da zbog manjeg broja korisnika nisu dovoljno posjećeni pa samim time ni konkurentni da bi ostvarili financijska sredstva. S druge strane, pojedine pružateljice ističu kako se previše pažnje prilikom vrednovanja projektnih prijava poklanja iskustvu koje neke pružateljice nemaju, primjerice novoostvorene pružateljice, a posebice one u manje naseljenim područjima. Takvo vrednovanje iskustva otežava novim organizacijama pristup sredstvima što posljedično, ruralna mjesta ostavlja bez besplatne pravne pomoći. Pružateljice besplatne pravne pomoći, ovisno o geografskom području u kojem se nalaze i specifičnoj populaciji kojom se bave, imaju specifičan set problema pri apliciranju na natječaje i to bi svakako trebalo uzeti u obzir prilikom vrednovanja njihovih projekata.

Na kraju dobijete odgovor od Ministarstva pa vi se financirate iz nekog EU projekta, pa vama ta sredstva za sad ne trebaju. Ne znam jel više glupo spominjati da si pronašao neka druga sredstva i da nisi udruga koja se danas otvorila, a sutra će se zatvoriti. Tako da ti uvjeti natječaji, procjenjivanje, cijela ta procedura veoma je čudnovata.

RBK2

Sam sustav je netransparentan. Međutim, treba transparentno objaviti listu i da se objave bodovi za svaku udrugu, bez obzira je li njezin projekt prošao.

RBK4

Nedovoljno sredstava se dodjeljuje, kriteriji dodjele nisu dovoljno jasni, postoji velika neizvjesnost oko toga. To je nekakva aktivnost koja bi trebala imati kontinuitet, međutim u takvom sustavu to nije moguće.

RBK5

Netransparentna je dodjela, ne znamo po kojim se kriterijima dobivaju bodovi. Odgovor koji se dobije kao opravdanje na prigovor je isto skroman.

RBK2

Mi što možemo volonterski odrađujemo, ali neke stvari koje bi išle izravno iz našeg džepa, jednostavno ne možemo. Recimo, imali smo predviđena neka terenska savjetovanja, odlazak u zabačena područja što stvarno ne možemo bez njihovih (op.a. Min. pravosuđa) sredstava.

RBK1

Sama ta nejasnoća cijelog sustava i nedostatak sredstava su po meni glavne mane. Isto što me muči je njihov sustav ocjenjivanja i dodjela bodova za projekte. Dosta se boduje i prethodno iskustvo, po tom obrascu je teško novoj udruzi konkurirati. Mi smo udruga koja se bavi žrtvama nasilja i naša primarna ideja je da mi možemo korisnicima koji dolaze na psihološko savjetovanje pružiti i besplatnu pravnu pomoć i nismo imali nikakvu namjeru širenja ciljne skupine jer mi nemamo kapaciteta ni financijski ni prostor ni ništa. Ali takav je koncept tog natječaja da oni samo gledaju kvantitetu, koliko će biti slučajeva. I ako pružamo pomoć samo žrtvama nasilja, imat ćemo puno manje slučajeva od nekog drugog pa nećemo uopće doći u obzir. Dakle, trebali bi gledati i kvalitetu. OK, mi možda trebamo dobiti manja sredstva jer radimo s manje ljudi, ali treba gledati koja je ciljana skupina. Udruge koje se bave žrtvama nasilja nemaju nikakvu posebne izvore financiranja za besplatnu pravnu pomoć žrtvama nasilja, a trebali bi imati prema svim međunarodnim i europskim standardima. Ako ih već nema, onda barem da to uzmu u obzir. Mi smo ove godine zbog toga morali malo proširiti svoje korisničke skupine da bi uopće mogli biti konkurentni.

RBK1

Problem nepostojanja besplatne pravne pomoći u ruralnim sredinama i udaljenim mjestima naseljenim uglavnom starijim stanovništvom, pružateljice besplatne pravne pomoći nastoje ukloniti ili barem ublažiti mobilnim timovima, odnosno odlascima na teren. Međutim, manjkavost sustava financiranja ogleda se i u ovom segmentu – dok ne dobiju sredstva, pružateljice moraju ili obustaviti svoje odlaske na teren ili ih bitno smanjiti. U mnogim slučajevima kada pružaju svoje usluge u udaljenim mjestima, rade to na uštrb odobrenih europskih projekata, volonterski ili o vlastitu trošku. Također postoje slučajevi u kojima zbog takve situacije osobe u potrebi za pravnom pomoći odlaze u veća administrativna središta i, s obzirom da se već nalaze u nezavidnoj ekonomskoj situaciji, snose dodatna financijska opterećenja.

Nismo ni išli pretjerano na teren dok nismo dobili sredstva. Ali smo išli na teren od onog trena kad su nam javili da je projekt prošao. Mi smo od 10 mjeseca krenuli obilaziti okolna mjesta.
RBK6

Nekad procijenimo i jednostavno sjednemo u auto i odemo. Imali smo slučajeve u okolici gdje su ljudi teško pokretni i žive u vrlo nedostupnim mjestima, ljudima starije dobi i ljudima s narušenim obiteljskim odnosima je jako teško doći do nas, tako da takve slučajeve rješavamo preko telefona dok ne dođemo do točke da je potrebno baš otići kod njih. Nemamo službeni auto, nemamo ni pokrivene troškove za to. To sve radimo s osobnim autima i u slobodno vrijeme, najčešće van radnog vremena i o vlastitom trošku.
RBK10

Dakle, mi smo ponovno iskoristili naš europski projekt da bi pravnici otišli na teren jer su nam korisnici jako bitni. Besplatna pravna pomoć nije besplatna kad korisnik iz Županje i Vinkovaca plaća povratnu kartu da bi došao po primarnu besplatnu pravnu pomoć. Sve manje i manje izlazimo na teren jer nismo imali sredstava da to radimo na redovnoj bazi.
RBK2

64 Min. pravosuđa, Izvješće o ostvarivanju prava na besplatnu pravnu pomoć i utrošku sredstava za 2016., str. 13

Od proračunskih sredstava koja su izdvojena za besplatnu pravnu pomoć 2016. godine, značajnija sredstva su izdvojena za sekundarnu, konkretno 24,38% naprama 75,62% u korist sekundarne.⁶⁴ Ovakvu raspodjelu sredstava većina sudionika i sudionica istraživanja smatra neprimjerenom. Razlog tome jest preventivna funkcija primarne pravne pomoći koja, kada je pružena na vrijeme i na zadovoljavajući način, može rezultirati smanjivanjem broja nepotrebnih postupaka i rasterećivanjem sudova općenito.

Potrebe su sve veće jer sve veći broj ljudi ostaje bez posla, nemaju nikakvih sredstava za život i ne mogu plaćati odvjetnike. Tako da, to je povezano i s pravosuđem i dužinom sudskih postupaka. Kvalitetno pravno savjetovanje direktno utječe i na manji broj postupaka koji se pokreću, dakle to je jedna vrsta prevencije. Međutim, to država nije prepoznala kao takvo.

RBK6

Mi smo ovlaštena udruga za pružanje besplatne pravne pomoći i nama se korisnik izravno obraća. Besplatna pravna pomoć je kao neka vrsta predradnje, ljudi imaju različite probleme, tako da se naravno povećava broj korisnika.

RBK4

Sredstva nisu dostatna ne samo zato što se ne mogu financirati aktivnosti, nego kad se to stavi u okvir čitavog sustava pravne pomoći i usporedi sa sredstvima sekundarne pravne pomoći, primarna je debelo podcijenjena.

RBK7

Osim što se pružateljice slažu da bi svakako trebalo povisiti iznos financiranja primarne pravne pomoći, također ističu i kako bi trebalo uvesti višegodišnji sustav financiranja. Radi se o financijskoj neprojektnoj podršci institucionalnog karaktera za potrebe održavanja hladnog pogona pružateljica besplatne pravne pomoći (najam, režijski troškovi i trošak komunikacije – primjerice, telefon i internet) te sredstva namijenjena za plaću pravnika, odnosno osobe ovlaštene za pružanje primarne pravne pomoći. Na taj bi način udrugama i pravnim klinikama bila pružena određena financijska sigurnost unutar koje bi mogle konzistentno pružati usluge besplatne pravne pomoći i sistematično planirati svoje aktivnosti. Višegodišnji sustav financiranja ne bi prekidao kontinuitet njihovog rada što bi posljedično omogućilo njihov daljnji razvitak i u konačnici, podizanje kvalitete pruženih pravnih usluga pa i cjelokupnog sustava.

Trebalo bi uvesti višegodišnje financiranje. Iz godine u godinu potreba je sve veća pa je potrebno i povećati raspoloživa proračunska sredstva.

RBK4

65 ZBPP čl. 34
(NN 143/13)

Još jedna zakonska odredba povezana s financiranjem pružateljica besplatne pravne pomoći koja izaziva prijepore odnosi se na brisanje pružateljica iz Registra ovlaštenih pružateljica besplatne pravne pomoći nakon što im se tri godine ne odobre sredstva.⁶⁵ Stoga je ovakav financijski model, prema riječima jedne sudionice, "smrtna presuda udrugama koje rade samo besplatnu pravnu pomoć" (RBK1). Već samo iz aspekta financiranja besplatne pravne pomoći jasno je da je sustav u dubokoj krizi te da je nužno u što skorijem roku potaknuti izmjene Zakona koje će oslušivati potrebe građana i samih pružateljica besplatne pravne pomoći.

2)

**Informiranost
i pristupačnost
primarne
besplatne
pravne pomoći
građanima i
građankama**

Jedan od preduvjeta korištenja besplatne pravne pomoći je poznavanje tog sustava. Pružateljice besplatne pravne pomoći s kojima smo razgovarali suglasne su da građani i građanke Hrvatske nipošto nisu dovoljno upoznati s postojanjem tog sustava i njihovim pravima na korištenje besplatne pravne pomoći. Izvješće Pučke pravobraniteljice za 2016. godinu navodi da je potreba za besplatnom pravnom pomoći u obliku pravnog savjetovanja i sastavljanja pravnih podnesaka sve veća⁶⁶, a jednako navode i pružateljice koje smatraju kako informiranost po tom pitanju nije na zadovoljavajućoj razini. Mnogo građana i građanki ne razlikuje primarnu od sekundarne pravne pomoći, a pružateljice se također nerijetko suočavaju s upitima o cijeni njihovih usluga. Nepoznavanje sustava besplatne pravne pomoći osobito je visoko u ruralnim područjima i mjestima koja su uglavnom naseljena starijim stanovništvom koje ne koristi internet.

Građani nisu dovoljno upoznati s postojanjem besplatne pravne pomoći. To nam je shvatljivo zbog toga što neprestano radimo promociju i ljudi još uvijek nisu upoznati. Baš nas je danas pitala korisnica koliko naplaćujemo. Ali to nije samo do udruge, nego do sustava koji bi trebao reklamirati postojanje besplatne pravne podrške, što je manje razvijeno mjesto, to je manja spoznaja o besplatnoj pravnoj pomoći.

RBK2

Mislim da definitivno građani nisu upoznati dovoljno s postojanjem besplatne pravne pomoći. Mislim da od strane države ili Ministarstva, ja nemam iskreno neku informaciju o tome, da se radi na nekakvom osvještavanju. Mi kao udruga takve informacije širimo, ali da se sustavno nešto radi, to ne. Ljudi ne razlikuju primarni i sekundarnu pravnu pomoć i to uvijek iznova objašnjavamo.

RBK1

Kritika ovakve situacije upućena je državnim institucijama koje pružaju besplatnu pravnu pomoć ili bi, s obzirom na svoj djelokrug rada, također trebale imati važnu ulogu u informiranju građana postojanju besplatne pravne pomoći. To su prije svega Ministarstvo pravosuđa, uredi državne uprave i policijske postaje, ali i one institucije u čijem su fokusu rada građani teškog imovinskog statusa, primjerice centri za socijalnu skrb. Što su građani i građanke manje informirani o postojanju sustava besplatne pravne pomoći, to će ga manje i koristiti. Smanjeni broj korisnika može implicirati da za sustavom besplatne pravne pomoći ne postoji potreba, što kao posljedicu ima dodatno smanjivanje sredstava i dovođenje sustava besplatne pravne pomoći u zbilja alarmantnu situaciju. Udruge i pravne klinike s kojima smo razgovarali uglavnom nisu upoznate s time provodi li država kakve promidžbene kampanje kako bi građanima i građankama ukazala na postojanje besplatne pravne pomoći, a smatraju da je to njezina

obaveza te kako bi obespravljeni građani imali pristup pravosuđu, ali i kako bi rasteretila sudove od nepotrebnih sudskih postupaka.

To je začarani krug. Manje ulažete u besplatnu pravnu pomoć, manja je svijest građana o tome i mislim da je to nešto što državi odgovara. Ako se stvori dojam da pravna pomoć nije potrebna, onda za nju neće nitko ni saznati. Ljudi općenito nisu upoznati o mogućnostima besplatne pravne pomoći. Sustav je postavljen na način da, možda ne namjerno, ali nepažljivo, ljudi ne znaju za to pravo i da svima u priči, osim građanima, tako odgovara.

RBK7

Od Ministarstva nisam nikad vidjela nikakvu kampanju, znam da imaju napisano na svojim web stranicama, ali naši korisnici se uglavnom ne služe internetom pa njima to svakako nije dostupna informacija. Ja ne znam da išta postoji, možda je nekad nešto i bilo, ali očito ne dovoljno.

RBK10

Definitivno mislim da bi država trebala osvijestiti ljude po postojanju besplatne pravne pomoći. Pojam učinkovitog pružanja besplatne pravne pomoći definitivno uključuje i to da budu informirani. Kako se izboriti za svoje pravo ako za njega ne znaju?

RBK1

Kako bi sustav besplatne pravne pomoći približile građanima i građankama Hrvatske i uputile ih na njegovo korištenje, gotovo sve pružateljice koje su sudjelovale u ovom istraživanju provode promidžbene kampanje. U te svrhe pružateljice koriste društvene mreže i internetske portale, ali i neke tradicionalne načine oglašavanja, kao što su dijeljenje brošura i letaka i lijepljenje plakata. Promotivne materijale pružateljice distribuiraju na mjestima najveće vidljivosti za potencijalne korisnike, što uključuje tijela državne uprave, centre za socijalnu skrb, zdravstvene, obrazovne i kulturne ustanove, vjerske objekte, a ako im je dostupno, svoj rad oglašavaju i u lokalnim medijima – u novinama, na televiziji i radijskim postajama. Međutim, problem financiranja i ovdje je prisutan, pa tako pružateljice vrlo često jednostavno ne mogu financirati nikakve promidžbene kanale i za njih korisnici čuju usmenom predajom.

Mi imamo dosta promotivnih materijala, letaka, plakata koji su u centrima za socijalnu skrb, policiji, lokalnim upravama, nekim točkama za koje smatramo da korisnici najviše posjećuju. Cijelu ovu i prošlu godinu smo imali razgovore s lokalnim upravama svake manje općine u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Htjeli smo vidjeti njihove kapacitete i probleme s kojima se susreću i onda su nam ponudili tu suradnju. Dosta smo dobro popraćeni i u lokalnim medijima.

RBK2

Mi nužno moramo provoditi informiranje. Koristimo se različitim oblicima kampanja i aktivnosti. Imamo oglasne ploče, dijelove na kojima između ostalog informiramo ljude koji su u ruralnim sredinama, koji nemaju pristup internetu u potpuno nepovezanim mjestima. Nakon kampanje se povećao broj stranaka, povećao se broj poziva, dakle svakako imaju učinka.

RBK3

Korisnici za nas saznaju u bankama kad su ovrhe u pitanju, škole znaju poslati roditelje s djecom, odjeli za društvene djelatnosti grada. Ono s čime se uredima (op.a. uredi državne uprave u županijama) ne da zafrkavati, pošalju nama. Također osobnim putem. Vrlo često ljudi dođu putem društvenih mreža.

Često je ljudima neugodno reći gdje su čuli za nas.

RBK10

Toliko su mala sredstava da mi ne možemo napraviti radio jingle da se vrti na lokalnim radio stanicama, nemamo novca ni za brošure. I dalje je usmena predaja. Za nas dosta građana zna i od prije, pogotovo zato što mi nikad nismo bili orijentirani samo područje naše županije, nego projekte uvijek provodimo u nekoliko županija, tako da nas dosta kontaktiraju iz drugih županija.

RBK6

67 *supra* bilješka 13
i bilješka 41

Mogućnost ostvarivanja besplatne pravne pomoći nije ograničena samo nepoznavanjem sustava i lošom informiranošću građana i građanki, nego i teritorijalnom raspodjelom njezinih pružateljica. Osvrtom na odobrene projekte za financiranje besplatne pravne pomoći u 2017. godini⁶⁷, uočavamo da su oni odobreni u samo devet županija, što kao izravnu posljedicu ima veoma neravnomjernu regionalnu dostupnost besplatne pravne pomoći. Iako, kao što smo spomenuli, mnoge pružateljice organiziranjem mobilnih timova nastoje pokriti i druge županije, zbog nedostatnih financijskih sredstava takve aktivnosti nerijetko moraju obustaviti. Ovakve okolnosti izravno diskriminiraju stanovnike ruralnih i izoliranih područja, kao i stanovnike otoka, koji će se zbog nedostupnosti pružateljica i visine putnih troškova puno teže odlučiti na korištenje tim pravom, budu li uopće i znali za njega. Nezadovoljavajuća teritorijalna dostupnost pružateljica primarne pravne pomoći još je jedan aspekt u kojim se ogleda dalekosežnost negativnih posljedica neadekvatnog sustava financiranja o kojem je bilo riječi u ranijim dijelovima analize. Opisanu situaciju dodatno otežava zakonska odredba iz članka 34. prema kojoj se iz registrira ovlaštenih pružateljica primarne besplatne pravne pomoći Ministarstva pravosuđa brišu one pružateljice kojima projekt nije odobren tri godine zaredom.

Što je s Vinkovcima koji imaju 40 000 stanovnika, što je sa Županjom? Besplatna pravna pomoć nije besplatna kad korisnik iz Županje i Vinkovaca plaća ovratnu kartu da bi došao po primarnu besplatnu pravnu pomoć.

RBK2

Besplatna pravna pomoć njima nije ni dostupna. Mi imamo sjedište u pri-gradskom naselju grada Osijeka i otvorili smo zajedno s gradom prostore u dijelovima grada koji su daleko ruralnija sredina. Mi moramo naprosto njima na različite načine biti dostupni, onda je to kako-tako ispunjena svrha. Ne postavlja se pitanje koliko je besplatna pravna pomoć dostupna? Nastojimo odgovoriti i tim potrebama, ali to su veliki napori.

RBK3

Brojne pružateljice besplatne pravne pomoći i pravne klinike prepoznale su potrebu za pružanjem pravnih savjeta i u sredinama u kojima ne postoje službena sjedišta te taj problem nastoje adresirati terenskim radom, otvaranjem podružnica i formiranjem mobilnih timova. Praksa rada na terenu, odnosno uredovnih dana van sjedišta koje provode pojedine pružateljice besplatne pravne pomoći trebala bi se proširiti i sustavno provoditi, no i u tim slučajevima ključan je rad na informiranosti stanovništva o vremenu i mjestu održavanja te o uslugama koje će im biti dostupne. Pružateljice koje pružaju besplatnu pravnu pomoć putem terenskih obilaska nastoje što je više moguće proširiti obavijest o uredovnim danima, no sudeći prema odazivu, u nekim je sredinama vidljivo da stanovnici unatoč nastojanjima nisu upoznati s navedenom mogućnošću. Pružateljice besplatne pravne pomoći stanovnike udaljenih područja o svojim uslugama nastoje informirati također dijeljenjem letaka i brošura, objavama na lokalnom radiju, obavijestima u javnim institucijama, zdravstvenim ustanovama, školama, vjerskim objektima pa čak i lokalnim trgovinama. Mogućnosti ulaganja u informiranje stanovnika uvelike su ograničene zbog manjka sredstava kojima pružateljice raspolažu, što smo već obrazložili u ranijem dijelu analize, čime provođenje sustavnog informiranja u obliku kampanja i oglašavanja posljedno pada u drugi plan. Pružateljice s kojima smo razgovarali navode kako bi voljele više raditi na informiranju stanovništva, no zbog nedovoljnih kapaciteta ne mogu si to priuštiti jer trenutni interes za njihove usluge već sada premašuje njihove mogućnosti.

I dalje dosta ljudi ne zna za to, to vam je posebno slučaj u ruralnim područjima, u manjim područjima gdje nemaju pristup institucijama kao što imaju ljudi koji su u većim gradovima. Oni koji žive u manjim mjestima nemaju pristup besplatnoj pravnoj pomoći, zato smo se odlučili ići na teren. Nemamo novca plaćati prostor u tim mjestima, pa imamo dogovor s lokalnim jedinicama koje nam ustupaju svoje prostore. I dalje nemamo toliki odaziv u tim ruralnim područjima. Mi mislimo da ako nam se obrati 3–4–5 ljudi tijekom jedne posjete da je to već dosta, ali mislimo da su potrebe puno veće. Međutim jedini način oglašavanja koji mi trenutno imamo je da tjedan dana ranije napravimo poster na koji napišemo poziv za pravno savjetovanje i zalijepimo ga u centar tog mjesta, da li trgovina, crkva, škola, šta se već tamo nalazi i gdje ljudi najčešće prolaze. To nije dovoljno, ali to je jedini način. Nemamo drugih mogućnosti.

RBK6

Nemogućnost građana i građanki da se pravovremeno i potpuno informiraju o besplatnoj pravnoj pomoći kao zakonskom mehanizmu zaštite vlastitih prava dovodi u pitanje temeljno ljudsko pravo na pristup pravdi. Ekonomski ugroženim građanima i građankama sustav besplatne pravne pomoći predstavlja preduvjet pristupanju pravdi, međutim neadekvatnim postavljanjem sustava to je pravo narušeno.

3)

Međusektorska suradnja

ZBPP kao pružateljice besplatne pravne pomoći određuje ovlaštene organizacije civilnog društva, pravne klinike i tijela državne uprave.⁶⁸ Razgovorom s predstavnicima i predstavnicama organizacija civilnog društva koje pružaju besplatnu pravnu pomoć nastojali smo istražiti postoji li suradnja između njih i tijela državne uprave te na kojim se razinama ona manifestira. Udruge i pravne klinike s kojima smo razgovarali navodile su različita iskustva u radu i komunikaciji sa zaposlenicima i zaposlenicama tijela državne uprave, od potpunog izostanka suradnje do zadovoljavajuće razine rada i komunikacije s tijelima državne uprave. Navedeno upućuje kako ne postoji ustaljena komunikacija koja upućuje na partnerstvo, razmjenu iskustava i mišljenja ili slijedi određene protokole, već ovisi od mjesta do mjesta, odnosno individua koje su zaposlene u uredima. Svejedno, gotovo svi sudionici i sudionice istraživanja istaknuli su kako suradnja s tijelima državne uprave mora biti sustavna i kvalitetna.

Ono što od samog početka zagovaramo je suradnja s institucijama, one su ključne i te koje su odgovorne i trebaju se baviti tim pitanjem, a mi kao partneri u tome možemo učiniti više. Ta suradnja nije uvijek na razini koju priželjkujemo, ali stalno pomjeramo ljestvicu i potičemo da to ide prema kvalitetnijem pristupu.

RBK3

Načelno suradnja s državnim tijelima postoji, budu neki okrugli stolovi pa se tamo nađemo. Postoje i na županijskom i državnoj razini protokoli razni koji su propisani, ali meni se čini da te stvari u praksi ne funkcioniraju dobro i dovoljno. Ta međusektorska suradnja je OK, komuniciramo, ali u praksi puno teže zaživi.

RBK10

Sudionici i sudionice istraživanja uglavnom su bili kritični prema načinu funkcioniranja tijela državne uprave po pitanju pružanja besplatne pravne pomoći, međutim istovremeno su svjesni njihovih ograničenja, prvenstveno potkapacitiranosti. Umjesto pružanja besplatne pomoći, zaposlenici u tijelima državne uprave nerijetko stranke upućuju na pružateljice jer opseg njihova rada ili broj zaposlenih u uredu naprosto ne dozvoljava pružanje besplatnih pravnih savjeta, barem ne pravovremeno i u zadovoljavajućoj mjeri.

Mi ne komuniciramo puno s njima, ali koliko sam vidjela, oni ne rade besplatnu pravnu pomoć. Zna nam se dogoditi da primarnu nama upute. Mislim da su oni dosta administrativno opterećeni i jako dugo se čekaju njihova rješenja i onda se fokusiraju na odobravanje samo onoga što primarna ne može. Upute ljude da se bolje jave udruzi jer će kod njih dugo čekati. To je neki moj dojam. Ne znam točno kakvi su njihovi kapaciteti, tu kod nas su vrlo ljubazni i, iskreno, i rekli su da imaju toliki broj zahtjeva, a da je njih toliko malo da se čeka minimalno dva mjeseca na rješenje, što je po meni isto katastrofa, to onda nije učinkovit sustav besplatne pravne pomoći.

RBK1

Nisam upoznata s radom tijela državne uprave. Nismo dugo imali kontakt s našim uredom državne uprave, ali koliko čujem od naše odvjetnice ili nekih naših stranaka, mislim da su oni preopterećeni s poslom i da jako sve skupa kasni. Čak mislim da koliko god građani čuli ili ne za nas, još su u puno manjoj mjeri upoznati s time da mogu po pravnu pomoć ići u tijela državne uprave. Mislim da je to mali postotak ljudi.

RBK5

Suradnju između tijela državne uprave, uključujući Ministarstva pravosuđa i urede državne uprave u županijama i pružateljica besplatne pravne pomoći, sudionici i sudionice istraživanja smatraju izuzetno važnom zato što bi u svojoj kvalitetnijoj inačici mogla pozitivno utjecati na cijeli sustav besplatne pravne pomoći. Naime, boljom komunikacijom i učestalom razmjenom iskustava pružateljice bi imale pregled prakse, a samim time i uvid u razinu učinkovitosti pravnih savjeta koje pružaju svojim korisnicima. Spomenuto je povezano i sa supervizijom njihova rada te povratnim informacijama na njega, koje bi mogle poslužiti kao korisne smjernice prilikom rada na unapređenju njihovih usluga. Pružanjem besplatne pravne pomoći strankama pružateljice preuzimaju velik dio odgovornosti, stoga žele biti sigurne da je njihov rad na zadovoljavajućoj razini.

Također i problem praćenja rada pružatelja, što isto ne postoji nekakav sustav dobrog praćenja. Navodno postoje udruge koje ne obavljaju svoj posao. Može biti neko državno ili neko nezavisno tijelo, ali u našem području ne postoji zapravo nikakav adekvatan sustav praćenja kvalitete pružanja besplatne pravne pomoći. Mislim da bez toga postoji velika opasnost da informacije odu krive, neadekvatne, što može biti iznimno stresno za stranke. Prije sam radila u inozemstvu i tamo sam pružala informacije migrantima i izbjeglicama, i imala sam kontinuirane edukacije, morala sam svake godine određen broj edukacija proći, to tijelo koje je bilo nadležno za praćenje sustava kvalitete moglo je uvijek doći u inspekciju i provjeriti sve moje spise. Polagala sam ispite kontinuirano da se vidi jel moje znanje na razini. To ne postoji, nema tijela koje bi moglo garantirati na neki način kvalitetu pružanja i to je problematično.

RBK5

69 Ibid., čl. 47

Iako supervizija rada pružateljica besplatne pravne pomoći izostaje i pružateljice to prepoznaju kao značajnu prazninu u sustavu, ona zapravo jest predviđena posljednjom inačicom ZBPP-a. Naime, prema ZBPP-u osnovano je Povjerenstvo za pravnu pomoć⁶⁹ kao savjetodavno tijelo Ministarstva pravosuđa čija je zadaća praćenje i analiziranje stanja u odobravanju i korištenju pravne pomoći, razmatranje prijedloga godišnjeg izvješća o ostvarivanju prava na pravnu pomoć i utrošku sredstava Ministarstva, davanje mišljenja o projektima ovlaštenih udruga i pravnih klinika, razmatranje go-

70 Ibid., čl.48 dišnjih izvješća ovlaštenih udruga i pravnih klinika te davanje prijedloga i mišljenja za unapređivanje sustava pravne pomoći.⁷⁰ Povjerenstvo ima sedam članova, od kojih je jedan predstavnik ovlaštenih pružateljica besplatne pravne pomoći. Međutim, iako su mu njegovim osnivanjem povjerene brojne važne zadaće, Povjerenstvo je nakon svog osnivanja održalo samo jedan sastanak.

Zamišljeno je da Povjerenstvo bude sastavljeno od članova Ministarstva i samih pružatelja, predstavnika odvjetnika i naravno pravnih klinika i udruga civilnog društva. Povjerenstvo je zamišljeno kao nepristrano tijelo koje je upoznato sa situacijom na terenu i koje će doista moći pratiti stanje i odlučivati o ovakvim stvarima, međutim očito je da ono svoju zakonsku ulogu ne ispunjava. To će biti tako dokle god imamo u Zakonu neodređenu odredbu, dok se god Povjerenstvu ne daju veće ovlasti.

RBK7

Razgovorom s pružateljicama besplatne pravne pomoći uvidjeli smo kako gotovo ni jedna nije upoznata s radom Povjerenstva, a velik broj njih ni s njegovim postojanjem. One pružateljice koje jesu upoznate s radom Povjerenstva mahom ga smatraju nezadovoljavajućim te napominju kako između njih ne postoji nikakva suradnja. Iz navedenog zaključujemo kako Povjerenstvo za besplatnu pravnu pomoć predstavlja značajan raskorak između normativne i funkcionalne razine te kako je njegovo osnivanje puko zadovoljavanje zakonskih propisa.

Znam da ono postoji i mislim da bismo mi kao pružatelji trebali biti stavljeni u kontakt s tim Povjerenstvom. Da nas oni nešto pitaju, da mi nešto dostavimo, da nam oni nešto dogovore. Znam da treba postojati, ali ne znam postoji li niti tko je u njemu.

RBK1

Da se formiralo, to znam. Stavljali smo prigovor jer dugo nije bilo uspostavljeno. Njihovo mišljenje bi trebalo biti presudno kod dodjele sredstava. Zapravo je to jedno tijelo koje je kanal da svi negdje sudjelujemo, da donesemo u napretku i kvalitetnijoj provedbi, ali teško mi je bilo šta reći, ne znam ni tko sjedi tamo.

RBK3

Nemam iskustva ni saznanja o Povjerenstvu za besplatnu pravnu pomoć. Ako takvo tijelo postoji, za početak bi trebalo kontaktirati udruge i vidjeti tko što radi i koga što muči i kako možemo dalje. Ako netko samo sjedi u Zagrebu i prevrće po papirima, ne znam što mislim o takvom Povjerenstvu.

RBK10

Osim utvrđivanja stanja sustava besplatne pravne pomoći kroz prizmu ovlaštenih pružateljica i pravnih klinika, u ovom smo istraživanju nastojali istražiti i prikazati njihovu međusobnu suradnju. Budući da tijela državne uprave uglavnom ne pružaju besplatnu pravnu pomoć, cijeli sustav počiva upravo na pružateljicama i pravnim klinikama i bez njihova angažmana mogućnost pristupa besplatnoj pravnoj pomoći bila bi dodatno otežana. Pružateljice su međusobnu suradnju uglavnom ocjenjivale pozitivno, smatraju da je važno da se ta suradnja produbljuje i da zajednički zagovaraju unapređenje sustava besplatne pravne pomoći. Njihova suradnja očituje se u razmjeni i nadopunjavanju iskustava i praksi, zajedničkom prijavljivanju na određene projekte, organiziranjem i sudjelovanjem na različitim okupljanjima, komuniciranjem putem *mailing* lista i slično. U studenom ove godine nekolicina pružateljica potpisala je i uputila Ministarstvu pravosuđa otvoreno pismo⁷¹ u kojem upozoravaju na nepravilnosti sustava besplatne pravne pomoći koje, ne budu li uskoro adresirane, mogu rezultirati njegovim potpunim kolapsom. Ubrzo nakon toga Ministarstvo pravosuđa “pronašlo” je dodatna sredstva koja su dodijeljena pružateljicama.

Suradnja s drugim udrugama na razini županije ne, ali jako dobro surađujemo s udrugama iz drugih županija i preko antidiskriminacijske mreže koja postoji na razini Hrvatske. U tom smislu postoji neki oslonac na koji možemo računati. Mislim da je puno lakše s udrugama, nego s državnim tijelima.

RBK10

Imamo suradnju otprije s Pravnom klinikom iz Zagreba, dolaze nam jednom mjesečno da prime neke slučajeve kojima se mi kao udruga ne bavimo, pa da na taj način ipak svima bude pružena besplatna pravna pomoć. Takva nam partnerstva stvarno puno znače, upoznajemo puno ljudi, razmjenjujemo iskustva i to nam je važno. S nekima smo partneri na projektu, imamo neke zajedničke aktivnosti. Konzultiramo se oko nekih slučajeva, imamo zajedničko obilježavanje važnih datuma, radimo na promociji mirenja i medijacije.

RBK1

Surađujemo i razmjenjujemo informacije i mislim da bi trebalo možda češće organizirat neke sastanke i okrugle stolove i da to ne ostane mrtvo slovo na papiru. Trebamo se nekako pokrenuti.

RBK4

Zaključna razmatranja

Provođenjem ovog istraživanja nastojali smo skrenuti pažnju na pružateljice besplatne pravne pomoći i izuzetne napore koje ulažu kako bi obespravljenim građanima i građankama omogućile pristup pravdi, ali i popuniti prazninu koja postoji u korpusu istraživanja sustava besplatne pravne pomoći u Hrvatskoj. Praktični cilj ovog istraživanja bio je istražiti primjenu ZBPP-a u praksi, utvrditi raskorak između njegove normativne i funkcionalne razine te razumjeti moguće razloge postojanja takva jaza. Razgovor s akterima koji su direktno uključeni u sustav primarne besplatne pravne pomoći odabrali smo kao najprimjereniju metodu za ovakvo istraživanje, a rezultat provođenja takvih polu-strukturiranih intervjua upravo su vrijedna saznanja o samom sustavu i njegovim najvećim nedostacima. Razgovarali smo s 14 pružateljica iz gotovo cijele Hrvatske i njihov doprinos smatramo nezamjenjivim u budućim istraživanjima i kreiranju politika. Sugovornici i sugovornice istraživanja kao jedan od najvećih problema nedvojbeno su izdvojili nedostatno i neadekvatno organizirano financiranje, a kako je pokazalo ovo istraživanje, većina preostalih nedostataka sustava proizlazi upravo iz toga. To su, prije svega, neizvjesnost kontinuiteta rada pružateljica, pitanje odgovornosti prema strankama, dostupnost besplatne pravne pomoći u ruralnim područjima te neinformiranost građana i građanki o postojanju ovog mehanizma zaštite ljudskih prava. Problemi postojećeg sustava besplatne pravne pomoći ne proizlaze nužno iz neprikladnog zakonodavstva, nego načina njegove nedosljedne primjene i percipirane važnosti. Sudionici i sudionice istraživanja, kao i izvješće Pučke pravobraniteljice za 2016. godinu, ističu kako su potrebe za besplatnom primarnom pravnom pomoći sve veće, što je u skladu s socio-ekonomskom situacijom u zemlji – visokom nezaposlenošću i stopom rizika od siromaštva. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da su promišljena ulaganja u sustav besplatne pravne pomoći svakako nužna i neodgodiva, međutim ona ne bi smjela biti isključivo financijske prirode. Sustav besplatne pravne pomoći mora biti utemeljen i na sustavnim nacionalnim analizama društvenih potreba, kako bi adekvatno odgovorio na potrebe građana i građanki i omogućio im ostvarivanje njihovog temeljnog ljudskog prava – prava na pristup pravdi.

Literatura

Publikacije

Čizmić, J.
O pružanju besplatne pravne pomoći, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, 2010, str. 389–422

Jelinić, Z. i Knol Radoja, K.
Analiza hrvatskog sustava besplatne pravne pomoći u građanskim stvarima i svjetlu dosadašnje prakse Europskoga suda za ljudska prava, Pravni vjesnik: časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta J.J. Strossmayera u Osijeku, 2014, str. 185–211

Preložnjak, B.
Teorijska osnova za vrednovanje sustava besplatne pravne pomoći i njezina primjena na aktualno uređenje u Hrvatskoj, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 2016, str. 811–830

Preložnjak, B. i Brozović, J.
The financial challenges of clinical legal education: an example from a Zagreb clinic, International Journal of CLE, 2016, str. 136–161

Preložnjak, B. i Brozović, J.
Discouraging Unnecessary Litigation through the New Croatian Legal Aid System and Law Clinics, South Eastern Europe and the EU – Legal Implications, SEE | EU Cluster of Excellence in European and International Law, 2016, str. 103–116

Preložnjak, B.
Besplatno informiranje i savjetovanje kao pretpostavka pristupa pravosuđu. Evaluacija uređenja u Hrvatskoj iz komparativne perspektive, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 2015, str. 721–742

Preložnjak, B. i Šago, D.
Pravno uređenje instituta besplatne pravne pomoći u RH s osvrtom na zakonska rješenja postjugoslavenskih država, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 2010, str. 773–818

Uzelac, A.
Pristup pravosuđu – analiza stanja u RH i sažetak teza o mogućim pravcima projekta, dostupno na: <http://www.alanuzelac.from.hr/Pdf/access.pdf>

Uzelac, A., Johnsen J.T., Stava, G.
Ocjena hrvatskog Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći i njegov provedbe u praksi, Centar za ljudska prava, 2010

Zakoni, izvješća i ostali relevantni dokumenti

Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek, Centar za mir, pravne savjete i psihosocijalnu pomoć – Vukovar, Srpski demokratski forum, Praćenje Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći u suzbijanju diskriminacije, 2012, dostupno na: http://www.centar-za-mir.hr/uploads/godisnje%20izvjesce%20za%202011%20pracenje%20282%29_1.pdf

Centar za mirovne studije i Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek, Koliko jednakosti? Praćenje provedbe Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći i Zakon o suzbijanju diskriminacije, 2013, dostupno na: https://www.cms.hr/system/publication/pdf/46/godisnje_izvjesce_za_2012.pdf

Izvješće Min. pravosuđa o ostvarivanju prava na besplatnu pravnu pomoć i utrošku sredstava u 2012. godini, dostupno na: <https://pravosudje.gov.hr/dokumenti/besplatna-pravna-pomoc-Izvjesce-2012.pdf>

Izvješće Min. pravosuđa o ostvarivanju prava na besplatnu pravnu pomoć i utrošku sredstava u 2013. godini, dostupno na: <https://pravosudje.gov.hr/dokumenti/besplatna-pravna-pomoc-Izvjesce-2013.pdf>

Izvješće Min. pravosuđa o ostvarivanju prava na besplatnu pravnu pomoć i utrošku sredstava u 2014. godini, dostupno na: <https://pravosudje.gov.hr/dokumenti/besplatna-pravna-pomoc-Izvjesce-2014.pdf>

Izvješće Min. pravosuđa o ostvarivanju prava na besplatnu pravnu pomoć i utrošku sredstava u 2015. godini, dostupno na: <https://pravosudje.gov.hr/dokumenti/besplatna-pravna-pomoc-Izvjesce-2015.pdf>

Izvješće Min. pravosuđa o ostvarivanju prava na besplatnu pravnu pomoć i utrošku sredstava u 2016. godini, dostupno na: <https://pravosudje.gov.hr/dokumenti/besplatna-pravna-pomoc-Izvjesce-2016.pdf>

Izvješće pučke pravobraniteljice za 2014. godinu, dostupno na: <http://ombudsman.hr/attachments/article/517/Izvje%C5%20pravobraniteljice%20za%202014.%20godinu.pdf>

Izvješće pučke pravobraniteljice za 2015. godinu, dostupno na: <http://ombudsman.hr/attachments/article/517/Izvje%C5%20pravobraniteljice%20za%202015.%20godinu.pdf>

Izvješće pučke pravobraniteljice za 2016. godinu, dostupno na: <http://ombudsman.hr/attachments/article/517/Izvje%C5%20pravobraniteljice%20za%202016.%20godinu.pdf>

Javni natječaj za financiranje projekata ovlaštenih udruga i pravnih klinika za pružanje primarne pravne pomoći za 2017. godinu, dostupno na: <https://pravosudje.gov.hr/istaknute-teme/besplatna-pravna-pomoc/financiranje-projekta-za-pruzanje-primarne-pravne-pomoci-za-2017-godinu/14875>

Međunarodni izvori

Konačni prijedlog Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, P. Z. E. br. 441, <http://www.sabor.hr/konacni-prijedlog-zakona-b-p-p>

Odluka i rješenje Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-I-722/2009 od 6.4.2011. (NN 44/11), dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_04_44_1043

Otvoreno pismo Min. pravosuđa koje potpisuje devet udruga i pravnih klinika, upućeno 30.11.2017., dostupno na: <http://www.crpsisak.hr/wp-content/uploads/2017/12/pdf>

Pravilnik o kriterijima za vrednovanje projekata udruga ovlaštenih za pružanje primarne pravne pomoći i pravnih klinika te o načinu izvještavanja o postupcima za ostvarivanje pravne pomoći (NN 64/14), dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_05_64_1220

Projekt građanskih prava Sisak, Izvješće o primjeni Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći od njegova donošenja do danas, 2015, dostupno na: <http://www.crpsisak.hr/wp-content/uploads/2014/07/pdf>

Projekt građanskih prava Sisak, Jačanje uloge udruga civilnog društva u pružanju primarne pravne pomoći, 2012, dostupno na: <http://www.crpsisak.hr/wp-content/uploads/2013/03/Brosura-Jacanje-uloge-udruga-civilnog-drustva-u-pruzanju-primarne-pomoci.pdf>

Pučki pravobranitelj: Izvješće o radu za 2012. godinu, dostupno na: <http://digired.srce.hr/arhiva/55/33323/Izvjese%20puckog%20pravobranitelja%20za%202012.g..pdf>

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (NN 62/08), dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_05_62_2098.html

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (NN 143/13), dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_12_143_3064.html

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći (NN 81/11), dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_07_81_1721.html

Zakon o kaznenom postupku (NN 152/08, 76/09, 80/11, 1/11,145/13), dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/174/Zakon-o-kaznenom-postupku>

Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (NN 70/15), dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/798/Zakon-ome%20me%C4%91unarodnoj-i-privremenoj-za%C5%91>

Zakon o odvjetništvu (NN 09/94, 117/08, 50/09, 75/09), dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/176/Zakon-o-odvjetni%25C5%25A1tvu>

Zakon o parničnom postupku (NN 53/91, 25/13), dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/134/Zakon-o-parni%C4%91>

UN, Odbor za ljudska prava, Zaključna razmatranja povodom Trećeg periodičnog izvješća RH prema Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, CCPR/C/HRV/CO/3, 30.4.2015, dostupno na: <http://tbinternet.ohchr.org/Download.aspx?symbolno=CCPR%2f-C%2fHRV%2f>

UN, Vijeće za ljudska prava, Izvješće Radne skupine na Nacionalno izvješće RH prema Univerzalnom periodičkom pregledu, A/HRC/30/14, 20.7.2015, dostupno na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC//PDF/G96.pdf?OpenElement>

Vijeće Europe, Europska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI), ECRI Izvještaj za Hrvatsku (4.ciklus praćenja), CRI(2012)45, usvojeno 20.6.2012, dostupno na: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/croatia/HRV-CbC-IV-2012-045-ENG.pdf>

Vijeće Europe, Europska komisija za učinkovitost pravosuđa (CEPEJ), European judicial systems – Efficiency and quality of justice (2016–2014 data), 2016, dostupno na: https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2016/publication/REV1/2016_1%20-%20CEPEJ%20Study%202020-%202020-report%20-%20EN.pdf

